

az utolsó magyar etnográfus – mondja Lukács –, aki a magyar és az európai néprajzon kívül, afrikai, továbbá észak- és dél-amerikai területekkel is foglalkozott), valamint módszertani nyitottság jellemzi (a *Wörter und Sachen* és a hamburgi romanisztikai iskola éppúgy alakította a szemléletét, mint a skandináv etnológia és a finnugor összehasonlító néprajztudomány, majd az „önmegsemmisítés veszélyét is magában rejtő” német néprajz felé tájékozódott), mégis esetében „gyökeres szemléletváltásról alig beszélhetünk.” Selmeczi Kovács Attila eszköz- és tárgytörténeti kutatásait részletezi, s tipológiai és terminológiai elemzéseinek elmélyültségét illusztrálja (legyen az a famozsárba beleilleszthető ütőkészülék, a *kölyü* vagy a *gólyaláb*). Viga Gyula a közép-kelet-európai vándorló csoportok és a vándorlás értelmezéseit mutatja be Gunda Béla munkáiban. További módszertani ösztönzőkre utal (elsősorban a Julian Steward-féle kulturális ökológiára), valamint a kultúrával kapcsolatos nézeteire (a kultúra organikus felfogása, melynek elemi egységei a földrajzi-környezeti adottságokkal, valamint a gazdasági és társadalmi folyamatokkal „szerves” összefüggésben dinamikusan változnak, ami a mozdulatlan hagyomány cáfolatához is elvezethetett). Petercsák Tivadar mindezt a szlovák vándoriparosok interetnikus kapcsolataival illusztrálja, és ez egyúttal Gunda Béla „inspiratív” szellemi hatását jelzi, de Szilágyi Miklós sem rejt véka alá, hogy professzora gyűjtőgyűjtéssel és zsákmányolással kapcsolatos kutatásainak ismertetésekor a személyes érdeklődés befolyásolta. Ami a műveltség „rétegeinek” (nem csupán az egykori szereplők, hanem témaként) az egymást követő etnográfus generációk közötti vándorlását és persze kiegészítését, továbbgondolását szemlélteti. Végül Bereczki Ibolya a szakma nélkülözhetetlen kiegészítőjéről, a fotózásról ír, valamint Gunda Béláról és a tanítványairól a terepmunka közben készített felvételeket közöl. Az emlékezés és az emlékképzés tehát, melynek ez a kötet megannyi változatát vonultatja fel az olykor nosztalgikus személyes-töredezett emlékképektől a szaktanulmányok „tárgyas” és az identitást erősítő kommemorációjáig, ezúttal a vizualitásra koncentrálni.

Bartha Ákos: Falukutatás és társadalmi önismeret. A Sárospataki Református Kollégium faluszemináriumának (1931–1951) történeti kontextusai. Sárospatak, Hernád Tiszáninnen Református Kiadó, 2013. 328 p. /Nemzet, egyház, művelődés 8./

Horváth Gergely Krisztián

Tudásunk az 1930-as évek meghatározó szociográfiai műhelyeiről meglehetősen esetleges. Egy-egy életpálya – nemegyszer a marxizmus évtizedei által felerősített – ragyogása mellett a tudomány-szervezésben elkötelezett és a vidék problémái iránt megértő, új értelmiségi elit kinevelésében serénykedő műhelyekről és vezető személyiségeikről szinte semmit sem tudunk. A Pro Christo Diákok Háza, a Fiatal Magyarország és az Erdélyi Fiatalok szerkesztősége, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma stb. körében végzett munkáról csak még a harmincas évekből ránk maradt ismertebb beszámolók alapján alkothatunk fogalmat, e műhelyek monografikus igényű feldolgozása jobbára mindmáig várat magára. E hallgatást törte meg Bartha Ákos, aki könyvében az Újszászy Kálmán személyétől elválaszthatatlan sárospataki faluszeminárium működését rekonstruálta az indulástól annak megszüntetéséig. Anélkül, hogy elmélyednénk a téma historiográfiájában, feltűnő, hogy Patak egyéb műhelyekhez képest is kevés reflexiót kapott, egyedül az etnográfus hivatásemlékezet tartotta nyilván. A mellőzés, sőt felejtés okai között bizonyára ott van Sárospataknak a mai országban elfoglalt periférikus földrajzi helyzete, de ennél is fontosabb lehet, hogy az ún. „progresszió” hazai zászlóvivői 1945 után nem tartották kánonukba illeszthetőnek, ha egy egyházi intézményben szervezett keretek között érdemi és tudományosan is megkerülhetetlen értékű munka folyt. Az Újszászy

emlékkötet mindenesetre már terjedelmével is jelezte (639 oldal), hogy Patakon egykoron többről lehetett szó, mint amit az iskolatörténeti kiadványokból ismert nosztalgikus hangvételű tanárcárcék, pályatörténetek gyakran visszatükröznek.

A kötet három nagyobb részre tagolódik. Az első, a könyv hozzávetőleg egyharmadát kitevő részben Bartha esztétorténeti, módszertani és társadalomtörténeti áttekintést ad, mintegy bevezeti az olvasót a témába. A második rész a kötet tulajdonképpeni tárgya, ahol a faluszeminárium működésével ismerkedhetünk meg. A harmadik részt Újszászy munkásságának bemutatása követi, amihez negyedikként egy „Kitekintő összegzés” társul.

A szerző narratíváját a megoldatlan földkérdéssel indítja, majd jut el a falusi társadalom helyzetén át a Sárospatakon meggyökeresedő majd szárba szökkenő falukutatás intézményi alapjainak bemutatásáig (Folklore Fellow, Spataki. Ifj. Gyűjtőszövetség), hogy azután a cserkészlet 1921. évi színrelépésével megteremtődött kollégiumon belüli bázis kerüljön sorra, amely a továbbiakban a falukutatói törekvések keretül szolgált. A terepkutatáson nyugvó társadalomtudományos felvérteztségre az egész programnak irányt adó Újszászy Kálmán a majdani tanítók és lelkészek számára elengedhetetlen tudásként tekintett. „[E]gy leendő tanító esetében nem az a fő kérdés, »hogyan fog tanítani, hanem az, hogy milyen lesz az a falu, vagy más közösség, amelynek a képe húsz-harminc esztendő múlva az ő munkájának nyomán fog kirajzolódni.«” (68. o.) Árnnyalt elemzést olvashatunk arról, hogy a patakiak miként reflektáltak a korszakot izgalomban tartó ideológiákra és a hivatásrendiség gondolatára. Újszászy a maga falukutatását úgy pozícionálta, ami értékörző, de romantikus felhangoktól mentes konzervatívizmussal tekint a vidéki társadalomra és annak kultúrájára. Kultúrakoncepciójában a nemzeti kultúra egysége felől közelít a faluhoz, annak örökségét az ún. mélykultúrához sorolva (szemben az elit- vagy magaskultúrával).

A faluszeminaristák munkáját a tanulás és szolgálat fogalmakkal jellemezhetjük. Szolgáltatuk a társadalomtudományos igényű adatgyűjtésen és feldolgozáson túl, igazodva a vizsgálati terepül kínálkozó református gyülekezet adottságaihoz, a tanácsadás, vándorkönyvtárak működtetése, közmunka stb. révén a közösségi szociális munka területein is kibontakozott. Térben elsősorban a Bodrogi, Tokaj-hegycsúcsja és a Zempléni-hegység vidékére terjedt ki tevékenységük, de a messzebből érkező diákok a saját szűkebb hazájukat is göröcső alá vették dolgozataikban. Tanulmányok azon oldalak is, ahol Bartha az első bécsi döntés után visszatért szomszédos területek „munkába vételét” ismerteti.

Az 1945 után mind nyíltabban a szovjetizálás irányába mutató változások a kollégium s benne a faluszeminárium majdani sorsát is előrevetítették. Átmenetileg ugyan úgy tűnt, hogy minden a régi mederben, sőt még több lehetőséget kibontakoztatva mehet tovább: Újszászy szeme előtt egy regionális kutatóközponttá történő átalakulás víziója lebegett, de az utolsó, s a gyűjtőmunkát tekintve legeredményesebbnek mondott 1947/48. évet követően az immár beélesített diktatúra itt is meghozta a maga forradalmát. Az iskola és a gyűjtemény államosítása egyúttal az ott folyó munka megszűnését is jelentette. Nagy szerencse, hogy a faluszeminárium iratanyagában ugyanakkor nem esett kár, a működés évtizedeiben archivált dokumentumok mostanra a lokális történeti kutatások elsőrangú forrásaivá nemesedtek.

Bartha Ákos könyvének erénye az alapos időbeli vissza- és előretekintés. Először tárgyilagos társadalom- és esztétorténeti elemzésben helyezi el a majdani pataki műhelyt formáló erőket, majd ugyanilyen körültekintéssel jár el az üzemszerű működés feltárása során. Történeti rekonstrukciójában tiszteletre méltó, hogy a „morzsákra hullott történelem” sokféle érdeklődése közepette, ő a forrásmorzsáért is lehajolt. Míg az esztétorténeti kutatások gyakori jellemzője, hogy a nyomtatott források nehezen indokolható előnyt élveznek, Bartha minden fellelhető a kéziratos anyagot igyekezett felkutatni és hasznosítani. Ez a téma jellegéből fakadóan azonban korántsem lehetett egyszerű

feladat, hiszen ehhez egy esetleges irattermelésű, gyengén intézményesült ifjúsági milió nyomait kellett felderítenie. Munkájának legfontosabb hozadéka, hogy Újszászy Kálmán, a cserkészlet és a pataki hagyomány visszavonhatatlanul bekerült a falukutatás és a szociográfia historiográfiai kánonjába.

Ratkó Lujza (szerk.): Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete. Nyíregyháza, Jósza András Múzeum, 2014. 783 p.

Viga Gyula

Népművészeti örökségünk címmel nagyszabású vállalkozásba fogott az Európa Könyvkiadó, amikor 1987-ben megjelentette a *Szolnok megye népművészete* című kötetét. (Szerkesztette *Bellon Tibor és Szabó László*.) Amint azt a sorozatszerkesztő *Hofer Tamás* a kötet előszavában megfogalmazta, a megyék, a hazai nemzetiségek és a határon túli magyar népcsoportok népművészetét bemutató sorozat terve 1980-ban körvonalazódott a Magyar Tudományos Akadémia, a Művelődési Minisztérium, a Kiadói Főigazgatóság és a Néprajzi Múzeum közreműködésével. A sorozat szerkesztő bizottságának elnöke *Tálas István* akadémikus volt, tagjai *Füzes Endre, Hoffmann Tamás, Ikvai Nándor és Klaniczay Tibor*. Szétfeszíténé e könyvismertetés kereteit azoknak a meghajtóknak a számbavétele, amelyek a szakmai vállalkozást elindították. Bizonyos, hogy az 1970-es években a népművészet megismerésének és (újra) értelmezésének virágkora volt, amiben jelentős szerepet kapott a társadalom nem paraszti rétegei hagyományos kultúrára gyakorolt hatásának számbavétele, s hogy a tárgyi örökség feltárásának igényét komoly elvi és módszertani alapvetés előzte meg mind tanulmányokban mind kiállításokban. A nyitó kötetet *Hajdú-Bihar* (1989), *Csongrád* (1990), *Vas* (1996), *Borsod-Abaúj-Zemplén* (1997), *Nógrád* (2000), *Somogy* (2001), *Győr-Moson-Sopron* (2002), *Heves* (2005) népművészetének reprezentatív kézikönyve követte, majd csaknem egy évtizeddel az utóbbit követően látott napvilágot a *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete* című kötet. A regionális feldolgozások során az adott megye múzeumainak kollektívái kiegészültek a Néprajzi Múzeumban és más megyék muzeális és magángyűjteményeiben fellelhető vonatkozó anyaggal, és jelentős együttműködés volt megfigyelhető kezdetben a szomszédos megyék múzeumi szakemberei között is. Az egyes összegzések szerzői jobbra a megyei múzeumi szervezetek néprajzos munkatársai közül kerültek ki, de rendre kiegészültek a különböző tárgycsoportok feldolgozása során az adott témakör országos szaktekintélyeivel. Az 1990-es évek derekán nem volt már hivatásos kiadói háttér a munkának, a megjelentetés a megyei múzeumokra maradt, s becsületükre szóljon, tartalmában és formátumban magas szinten valósították meg vállalkozásukat. A sorozat fölött még sokáig bábáskodó *Hofer Tamás* nemrég bekövetkezett halálával nincs ma már élő tagja az egykori szerkesztő bizottságnak sem. Bár az egyes monográfiák tartalmi rendjében és tematikájában máig felismerhető a kezdeti értelmezés és az eredeti célkitűzések, kérdéses, hogy a közelmúlt örökség vitája után, negyedik évtized távlatából értelmezhető-e még sorozatként a vállalkozás. Ismerve a múzeumügy prioritásainak átalakulását, a vidéki múzeumi szervezetek felbomlását, lehet-e esély arra, hogy a hiányzó megyék népművészetének hasonló összegzései is megszületnek? (Évtizedes munka révén valósultak meg az eddigi kötetek is, még olyan megyékben is, ahol viszonylag nagyszámú és felkészült szakember gárda állt annak szolgálatában.) Mindezek fényében is, örömmel üdvözljük *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészetének* reprezentatív kézikönyvét, s a megjelenés tényét önmagában is komoly sikernek gondoljuk a szerkesztő *Ratkó Lujza*, a szerzők és a Jósza András Múzeum részéről.

A kötet tematikai rendjét meghatározta a szerkesztőnek a népművészetről vallott, az előszóban megfogalmazott felfogása. Egyértelműen kifejti, hogy nem csupán a „kiemelkedőt”, hanem a „köz-